

Udvandring.

Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 3. December 1903.

Af

Adolph Jensen.

Ved et af denne Forenings aller første Møder, det var i Aaret 1873, altsaa nu for 30 Aar siden, var Forhandlingsæmnet det samme som i Aften. Udvandringen var dengang et ret aktuelt Spørgsmaal, og Meningerne om Udvandringens nationaløkonomiske Betydning var stærkt delte. I den Tid, der ligger mellem hint Møde og dette, har jo det herskende økonomiske Grundsyn svinget stærkt, ja næsten svinget alle Kompassets Streger rundt. Det er derfor ikke urimeligt, at Nationaløkonomisk Forening atter tager dette vigtige Samfundsspørgsmaal op til Behandling; dets Betydning er saa vist ikke blevet ringere i den forløbne Menne-skealder.

Forhandlingen i 1873 indleddes af nuværende Konferensraad Falbe Hansen, som med Rette gjorde gældende, at om end Udvandringen allerede dengang ikke var noget nyt, var der dog et nyt Moment deri, naar man sammenlignede med Fortiden. I tidligere Aarhundreder var det samlede Masser, ofte hele Nationer,

der udvandrede; den moderne individuelle Udvandring begyndte først at tage Fart fra Tiden omkring Midten af det 19de Aarhundrede og havde netop for 30 Aar siden naaet et foreløbigt Kulminationspunkt. Naar vi nu se tilbage paa hin Tid, kan vi vel i en og anden Henseende paapege Karakterforandringer i Udvandringsbevægelsen (hvad jeg senere skal komme tilbage til), men Hovedforskellen mellem da og nu er den rent kvantitative: det aarlige Antal af Udvandrere fra Evropa er gennem en Bølgebevægelse i 30 Aar steget til mere end det dobbelte, altsaa steget langt stærkere end den samtidige Befolkningsforøgelse.

Evropa bebos for Øjeblikket af noget over 400 Millioner Mennesker. I denne Befolkning fødes der aarlig paa det nærmeste 15 Millioner Børn; der dør aarlig omtrent 10 Mill. Mennesker, saa at der vilde kunne paaregnes en aarlig Befolkningstilvækst af 5 Millioner, dersom der ingen Udvandring fandt Sted. Men Antallet af dem, der drog til oversøiske Lande, naaede i 1902 en Million, d. v. s. at Udvandringen opslugte en Femtedel af det naturlige Fødselsoverskud. Aldrig før har den oversøiske Udvandring kunnet maales med et syvciffret Tal. Der har været stærke Svingninger alt efter Tidernes vekslende økonomiske Forhold, men først i Fjor naaedes Millionen; i Aar vil den sandsynligvis være overskredet. Efter den svenske Statistiker G. Sundbärg (Statistisk Tidskrift 1902 Nr. 3) anføres en Oversigt over den samlede oversøiske Udvandring fra Evropa siden Begyndelsen af det 19de Aarhundrede:

Udvandringen fra Europa til oversøiske Lande:

sæmnessidlig aarlig	1801—20...	10000	1877...	210000	1890...	750000
	1821—30...	20000	1878...	235000	1891...	881000
	1831—40...	75000	1879...	335000	1892...	746000
	1841—50...	250000	1880...	545000	1893...	723000
	1851—60...	350000	1881...	702000	1894...	450000
	1861—70...	345000	1882...	760000	1895...	637000
			1883...	742000	1896...	610000
	1871.....	390000	1884...	608000	1897...	499000
	1872.....	490000	1885...	545000	1898...	474000
	1873.....	490000	1886...	601000	1899...	560000
1874.....	370000	1887...	758000	1900...	656000	
1875.....	275000	1888...	877000	1901...	798000	
1876.....	240000	1889...	798000	1902...	1,000000	

Selv et flygtigt Blik paa disse Tal vil være tilstrækkeligt til at lære os, at denne Befolkningsbevægelse foregaar i meget stærke Svingninger, men man vil, ved at se nøjere til, opdage, at der er en Art Lovmæssighed i disse Svingninger. Betragter man Tallene for de sidste 30 Aar, vil man finde fire Bølgetoppe i Nærheden af de runde Aarstal (1871, 1882, 1888—91 og 1902) og tre Bølgedale, omtrent midt i de mellem-liggende Tiaar (1877, 1885, 1894—98). Det er som om Tital-Systemet paa en eller anden mystisk Maade beherskede denne Bevægelse. (Jeg erindrer her om, at det samme er blevet paavist for de økonomiske Krisers Vedkommende, uden at jeg dog tør erklære mig som Tilhænger af en saadan Titals-Teori). Trods Svingningerne op og ned, er Hovedbevægelsen i det hele opadgaende.

I Udvandringsbevægelsen deltager alle Europas Nationer, om end med meget forskellig Styrke. Det er bekendt, at Franskmændene er i høj Grad tilbøjelige til at forlade deres Fædreland, og det samme

gælder Belgierne og nutildags ogsaa Hollænderne. Men hos alle andre evropæiske Folkeslag er Udvandrerstrømmen for Tiden stigende fra Aar til Aar. Hvis man imidlertid vil sammenligne Emigrantskaren fra 1902 med den, der forlod Evropa 30 Aar tidligere, vil man finde store Forskelligheder i Sammensætningen efter Nationaliteter. Af Skandinaver (herunder Finner) udvandrede i 1872 noget over 30000, i 1902 henved dobbelt saa mange, af Tyskere i 1872 omtrent 130000, i 1902 ikke en Fjerdedel af dette Antal; Englændere, Skotter og Irer, tagne som Helhed, finde vi i de to Aar repræsenterede med omtrent samme Tal, noget over 200000. Antallet af Udvandrere fra Rusland er steget fra 5—6000 til over 50000. Men Hovedforskellen falder paa to store Lande, som saa at sige slet ikke var med i Bevægelsen for 30 Aar siden, men nu levere et meget betydeligt Kontingent. For det første Østrig-Ungarn. Endnu i 1878 udvandrede herfra kun 6000 Mennesker, men fra Begyndelsen af Firserne tog Bevægelsen Fart, der udvandrede da aarlig 30—40000; i 1890 havde Tallet omtrent naaet 80000, i 1902 var det 170000. Det andet Land er Italien. I 1872 kom kun et Par Tusinde Italienere til Nordamerika, og den samlede italienske Udvandring oversteg næppe 10000 Personer, men i 1902 opgjordes den til 350000. De to sidst nævnte Lande, Østrig-Ungarn og Italien, levere altsaa nu over Halvdelen af Evropas hele Udvandrerkontingent, for 30 Aar siden næppe en Tyvendedel.

Antallet af Udvandrere i 1902 fra de vigtigste evropæiske Lande opgør Sundbärg saaledes:

Den oversøiske Udvandring i Aaret 1902:

Italien	35000
Østrig-Ungarn.....	17000
England.....	137000
Rusland.....	53000
Irland.....	42000
Spanien*).....	35000
Sverige.....	34000
Tyskland.....	32000
Skotland.....	26000
Norge.....	20000
Portugal*).....	20000
Finland.....	19000
Danmark.....	7000
Frankrig.....	5000
Schweiz.....	5000
Nederlandene*).....	2000
Belgien*).....	1000

I Forhold til de paagældende Landes Folketal har Italien den betydeligste Udvandring, idet omtrent 11 pro mille af Befolkningen udvandrede i 1902. Derefter følger Irland og Norge med 9—10 pro mille, Finland og Sverige med 6—7, Skotland med 5—6, England med 4—5, Østrig-Ungarn med 3—4 pro mille. Udvandringen fra Danmark androg i 1902 omtrent $2\frac{3}{4}$ p. m. af Befolkningen, fra Schweiz $1\frac{1}{2}$, fra Tyskland godt $\frac{1}{2}$ og fra Rusland knap $\frac{1}{2}$ p. m.

Det vil ses, at Udvandringen fra Danmark hverken absolut eller i Forhold til Landets Befolkning spiller nogen særdeles stor Rolle, naar man sammenligner med Forholdene i det øvrige Evropa. Der har da ogsaa været Tider, hvor Udvandrerstrømmen fra vort Land var langt større end nu. Før Midten af det 19de Aarhundrede var Udvandringen fra Danmark af ganske

*) Tallet gælder Aaret 1901.

underordnet Betydning, og det er i Grunden først i de sidste 40 Aar, at Bevægelsen har naaet et saadant Omfang, at den har haft Krav paa Opmærksomhed fra et nationaløkonomisk Synspunkt. I 1871 udvandrede fra Danmark omtrent 4000 Personer; i 1873 var Tallet steget til over 7000, derefter daler det regelmæssigt indtil 1876—77, da det var under 2000 aarlig; men nu begynder en ny Stigning, der kulminerer i 1882 med hen imod 12000 Udvandrere; saa atter en jævn Nedgang til Firsernes Midte (godt 4000); derefter følger en Opgangsperiode indtil 1890—92, da Udvandertallet var over 10000 eller næsten lige saa højt som i 1882; fra 1892 gaar det atter nedad, indtil der fra Lavpunktet i 1897—98 (godt 2000) begynder en ny Opgangsperiode, hvori vi for Øjeblikket befinder os.

Til nærmere Oplysning anføres Antallet af oversøiske Udvandrere fra Danmark for hvert Aar siden 1871:

Udvandringen fra Danmark til oversøiske Lande:

Aar	Aar	Aar	Aar
1871... 3906	1879.. 3068	1887... 8801	1895... 3607
1872... 6893	1880.. 5403	1888... 8659	1896... 2876
1873... 7200	1881.. 7985	1889... 8967	1897. . 2260
1874... 3322	1882.. 11614	1890... 10298	1898... 2340
1875... 3202	1883.. 8375	1891... 10382	1899... 2799
1876... 1581	1884.. 6307	1892... 10422	1900... 3570
1877... 1877	1885.. 4346	1893... 9150	1901... 4657
1878... 2972	1886.. 6263	1894... 4105	1902... 6823

At Bevægelsen for Danmarks Vedkommende har svinget i Takt med den almindelige Strømning ude i den store Verden, ses af følgende Sammenstilling af Tidspunkterne for Udvandrerstrømmens Maksima og Minima:

Maksima		Minima	
Danmark	Evropa	Danmark	Evropa
1873	1871	1876	1877
1882	1882	1885	1885
1892	1888—91	1897	1894—98
(1902)	(1902)		

Vi have hidtil holdt os til en enkelt bestemt Side af Befolkningens Omflytnings-Bevægelse, den oversøiske Udvandring, altsaa Udvandringen fra europæiske Lande til Amerika og Australien. Men i Sammenhæng hermed burde man undersøge dels Udvandringen til Asien og Afrika, dels Omflytningen mellem de europæiske Lande indbyrdes, og endelig Indvandringen til europæiske Lande fra fremmede Verdensdele. Om disse Punkter er det imidlertid ikke muligt at faa blot nogenlunde brugbare Oplysninger for de enkelte Aar. Men man kan paa Grundlag af Folketællingerne i Forbindelse med Oplysningerne om Antallet af Fødsler og Dødsfald danne sig almindelige Oversigter over Resultatet af Vandringerne i længere (i Almindelighed 10aarige) Perioder. Saadanne Beregninger, foretagne af Sundbärg, give til Resultat, at Evropa som Helhed i Perioden 1891—1900 aarlig har mistet omtrent $\frac{1}{2}$ Million Mennesker eller $1\frac{1}{4}$ pro mille af sin Befolkning ved Vandring. Dette Tal er altsaa Netto-Resultatet af Omflytningen (Udvandring \div Indvandring).*) Udvandringen fra Evropa til Asien og Afrika anslaa Sundbärg til omtrent en Fjerdedel af den oversøiske Udvandring,

*) For Danmarks Vedkommende har Overskudsudvandringen i de 11 Aar 1890—1900 udgjort 40700 eller 3700 i aarligt Gennemsnit. Da den oversøiske Udvandring alene udgjorde 62000 eller i aarligt Gennemsnit 5600, har der altsaa fundet en ganske betydelig Indvandring Sted (jfr. nærmere i det følgende).

det begynder. Hveden modnes senere mod Syd, og de italienske Høstarbejdere kunne saaledes tage flere Høsthyrer i samme Aar. Naar der ikke er mere at tjene, drage de tilbage til Hjemlandet, en Bevægelse, der tydeligt spores i Udvandringstallene for Aarets 2det Kvartal.

Selv om nu, som vi have set, en Del af Udvandrerne vende tilbage til Hjemlandet efter kortere eller længere Tids Forløb, er det dog den største Part af dem, der forbliver i det nye Hjem hinsides Verdenshavet, og det Spørgsmaal er da ganske nærliggende, hvorledes hele denne Bevægelse bør vurderes fra et nationaløkonomisk Synspunkt.

Som de fleste praktisk-økonomiske Problemer er Udvandringsspørgsmaalet imidlertid overordentlig sammensat og derfor vanskeligt at behandle i sin Almindelighed, naar man vil naa blot lidt videre end til Overfladen. Jeg behøver i saa Henseende kun at nævne den Side af Sagen, der ligger aller nærmest for, nemlig Udvandringens Indflydelse paa Folkemængden i Udvandringslandet. Som før nævnt udgjorde den oversøiske Udvandring fra Danmark i de 11 Aar, der ligge mellem de to sidst afholdte Folketællinger, omtrent 62000. Har denne Udvandring da bevirket, at Folketallet 1901 blev 62000 lavere, end det vilde have været, hvis de 62000 var bleven hjemme? Det er ikke sandsynligt, thi Udvandrerne har maaske givet Plads for en Indvandring fra Nabolandene, f. Eks. fra Sverige, som delvis vilde være udebleven, dersom vore Arbejdere og Tjenestefolk alle var forbleven i Landet. Antallet af her i Landet levende, udenfor Danmark fødte Personer udgjorde i 1890 og 1901 henholdsvis 72400 og

81800. Selv med en moderat anslaaet Dødelighedsprocent maa de 72400 Udlændinge fra 1890 i Løbet af 11 Aar være gaaet ned til ca. 60,000, saa at Indvandringen af fremmede altsaa maa have udgjort ca. 22000 eller ca. 2000 aarlig. [22000 er netop Forskellen mellem den oversøiske Udvandring (62000) og Udvandringsoverskuddet (40000); altsaa maa Udvandringen af danske til ikke-oversøiske Lande have været omtrent af samme Størrelse som Tilbagevandringen af her i Landet fødte Personer.]

Imidlertid, selv om man ikke nøjagtigt kan angive Størrelsen af det effektive Folketab ved Udvandringen, er det dog givet, at der er et saadant Tab, og at det ingenlunde er ubetydeligt. Om denne Formindskelse af Folkemængden er et Tab i økonomisk Forstand, det er et Spørgsmaal, som jeg senere skal vende tilbage til. Først et Par Bemærkninger om Udvandringens Indflydelse paa Befolkningens Gruppering efter Køn og Alder.

Det er en bekendt Sag, at der i alle evropæiske Lande findes flere Kvinder end Mænd; i Danmark er saaledes for Tiden Forholdet det, at af hver 1000 Personer er kun de 487 Mænd, de 513 Kvinder. Dette Misforhold skærpes ved Udvandringen, idet det langt overvejende er Mænd, der drage over Havet. Af de oversøiske Udvandrere fra Danmark i det sidste Aar var saaledes ca. 4300 Mænd og kun 2500 Kvinder. Hvad Indvandringen angaar, synes for Danmarks Vedkommende Kvindekønnet at være i Overvægt, idet den fremmedfødte Befolkning i 1901 bestod af 36000 Mænd, men 46000 Kvinder. Altsaa, naar der udvandrer 100 Mænd, udvandrer der kun ca. 60 Kvinder; naar der

indvandrer 100 Mænd, indvandrer der derimod 126 Kvinder. Det er blevet paastaet, at Naturen selv regulerer dette Misforhold gennem et relativt voksende Antal Drengefødsler, men jeg tror ikke, at denne Paa-stand er holdbar; i hvert Fald stadfæstes dens Rigtig- hed ikke af Statistiken for vort Lands Vedkommende. Kvindernes Overtal er i stadig Vækst, idet der for hver 1000 Personer for 40 Aar siden fandtes 504 Kvinder, for 20 Aar siden 509 og nu, som allerede nævnt, 513.

Hvad Aldersfordelingen angaar, er det ligeledes almindelig kendt, at det fortrinsvis er voksne Personer i den arbejdsdygtige Alder, der udvandre. Som et Eksempel til at illustrere Forholdet, tager jeg atter den oversøiske Udvandring fra Danmark i det sidst forløbne Aar (1902). Af 10000 her i Landet boende Personer af hver af nedennævnte Aldersklasser og af hvert Køn udvandrede følgende Antal:

	Mænd	Kvinder
0—15 Aar.....	13	12
15—20 —	73	37
20—30 —	116	50
30—40 —	32	20
40—60 —	11	8
over 60 —	5	5

Udvandringen af unge Mænd mellem 20 og 30 Aar var altsaa forholdsvis 9 Gange saa stor som Ud- vandringen af Børn under 15 Aar og 23 Gange saa stor som af gamle Mænd over 60 Aar. Udvandringen bevirker altsaa en forholdsvis Svækkelse af de mest arbejdsdygtige Aldersklasser, en forholdsvis Forøgelse af Aldersklasserne paa Fløjene, Børnene og de gamle.

En nærmere Paavisning og Maaling af Udvandringens Indflydelse paa dette Punkt er udelukket, fordi andre Aarsager, navnlig den med Tiderne vekslende Dødelighed, ligeledes paavirker Befolkningens Alders-Sammensætning — i øvrigt almindeligvis i samme Retning som Udvandringen.

Udvandringens umiddelbare Virkninger er altsaa disse tre:

- 1) Formindskelse af Folketallet.
- 2) Forøgelse af Kvindernes relative Overtal.
- 3) Svækkelse af de arbejdsdygtige Aldersklasser i Forhold til Børn og gamle.

En elementær Betragtning af Forholdet vil vistnok straks dømme alle disse tre Virkninger til at være af det onde; og jeg tror, det er rigtigt. Ganske vist kan der ikke gives et almengyldigt Svar paa Spørgsmaalet, om den kunstige Formindskelse af Folkemængden er til Gavn eller til Skade for Samfundet. De praktiske Englændere have jo til Tider udfoldet endog meget energiske Anstrængelser for at befordre og organisere Udvandringen, men jeg tror dog, det kan siges, at Motiverne som oftest have været lige saa meget af politisk som af økonomisk Natur: man har for enhver Pris villet kolonisere. Der kan vel ogsaa nævnes Eksempler paa, at Udvandring har været ligefrem en økonomisk Nødvendighed, fordi Forholdene i Hjemlandet var i den Grad elendige, at der maatte en saadan kunstig Formindskelse af Folkemængden til for at gøre dem blot taalelige; Tanken ledes her straks hen paa Irland. Men i de fleste Lande med en normal økonomisk og social Udvikling betragter man den Be-

folkningsformindskelse, der hidføres ved Udvandring, som et økonomisk Krafttab. Denne Opfattelse har man f. Eks. almindeligvis i Tyskland, hvor Udvandringen navnlig for en Snes Aar siden antog ret truende Dimensioner. Og den samme Opfattelse gøres nu for Tiden med stor Styrke gældende i vore skandinaviske Nabolande. Fra Sverige, hvis Udvandrerantal i 1898 var 9000, men i 1902 omtrent 4 Gange saa stort, og hvor man for Aaret 1903 venter, at Udvandringen vil naa den hidtil ukendte Højde af halvhundrede Tusinde, høres der som et Nødskrig, hvori interesserede Folk af det mest forskelligartede økonomiske Grundsyn deltagere. »Intet bør forsømmes, som kan bidrage til at hæmme den nu alt for stærke Udvandring.«^{*)} »Udvandringens Formindskelse er et Livsspørgsmaal for det svenske Folk; herpaa beror vort være eller ikke være«^{**}). Og ikke mindre ængstes man i Norge ved at se Udvandreretallet stige fra 5000 i 1897 til det firedobbelte i 1902, medens det for 1903 synes at skulle naa op imod 30000. Denne »sørgelig store Udvandrerstrøm«^{***}) angriber naturligvis det tyndt befolkede Norge langt mere føleligt end en flere Gange mindre Udvandring angriber den produktive Kraft i vort Land. Men alligevel tror jeg, at vi her hjemme ser en Smule for roligt paa Sagen, og navnlig er vi vist for tilbøjelige til at give den Betragtning Medhold, at Udvandringen i Tider, hvor mange Hænder er ledige, virker som en »gavnlig Aareladning«, der kun har til Følge, at de tilbageblivende faar bedre Plads til at røre sig.

*) Professor Fahlbeck i »Statsvetenskaplig Tidskrift« 1903 Nr. 4.

***) G. H. von Koch i »Social Tidskrift« 1903 Nr. 10.

***) Professor Morgenstjerne i »Farmand« 1903 Nr. 44.

Denne sidste Opfattelse er ikke nogen Lægmands-Opfattelse. Den er videnskabelig begrundet og bundet i den Grundbetragtning, at Befolkningstilvæksten i Arbejderklassen er for stærk til, at Produktionens Udvidelse kan holde Skridt dermed, saa at der altid maa være overflødig Arbejdskraft. Det Tab, Landet lider ved at en Mand udvandrer, erstattes derfor straks ved at der bliver Plads for en anden. Ved selve Bortgangen af en Værdi skabes der altsaa en ny Værdi.

Jeg underkender ikke Relativitetens Betydning i Værdiernes Verden, men jeg tvivler om, at den Forudsætning, hvorpaa det nævnte Ræsonnement bygger, holder Stik i vore Dage. Forudsætningen er jo i Virkeligheden den, at der er permanent Overbefolkning, eller at der vilde være det, hvis der ikke foregik en Udvandring. Men det staar i hvert Fald for mig som mere end tvivlsomt, om der rettelig kan tales om egentlig Overbefolkning i en Tid, da Landets Hovederhverv klager højlydt over Arbejdmangel. Man forveksler let de to Ting: Overbefolkning og Arbejdsløshed. Overfor en virkelig Overbefolkning kan Udvandringen selvfølgelig være et virksomt Middel, men i Almindelighed ikke overfor Arbejdsløshed. En stærk Udvandring kan i det højeste rent øjeblikkelig lindre Arbejdsløsheden, men i Længden ikke. Det ligger i, at Arbejdsløsheden som oftest skyldes ganske andre Aarsager, end at der er for mange Mennesker i Landet. Den periodiske, fra Tid til Tid stærkt vekslende Arbejdsløshed, som særlig optræder i Byerne, i den industrielle Arbejderbefolkning, er en direkte Følge af Svingningerne i de almindelige økonomiske Konjunkturer; og hvis der i daarlige Tider foregaar Udvandring

i større Omfang, vil Følgen blive, at der kommer til at mangle Arbejdskraft, naar Tiderne atter bliver bedre. Saa er der ved Siden af den periodiske en Arbejdsløshed, der er vedvarende, og som for saa vidt med nogen Føje kunde betegnes som Overbefolkning; det er dog ikke en almindelig, en absolut Overbefolkning, men en relativ. Den skyldes Opdriften i Samfundet. I Almindelighed kan det siges, at de erhvervmæssige Vandrings Hovedretning er bort fra Materien: fra Landbrug til Industri og Handel, fra materiel til immateriel Virksomhed. Naar man kalder denne Bevægelse Opdrift, er det sikkert med Rette — ikke fordi det er et lavere Arbejde at pløje, saa og høste end at bruge Hammer og Sav, eller fordi det er mindre hæderfuldt at virke med Haanden end med Hovedet, men fordi det kulturelt set er en Vinding, jo flere Mennesker der kan undværes fra det første Arbejde til det sidste. Denne opadgaaende sociale Bevægelse er altid for stærk i Forhold til de samtidige erhvervmæssige Omdannelser; der presses for stærkt paa fra neden, og derved fremkommer en vedvarende Arbejdsløshed — om man vil en Art »social Overbefolkning«, der i Almindelighed gør sig des stærkere gældende, jo højere man kommer op i Samfundet. Men jeg ser ikke, at Udvandringen vil være i Stand til at afbøde de hermed forbundne Ulæmper i nogen væsentlig Grad. Jeg ser ikke rettere, end at hvis den Mand, der udvandrer, er en nationaløkonomisk Værdi, maa hans Bortgang være ensbetydende med et nationaløkonomisk Tab, der ikke erstattes ved at en anden muligvis indtager hans Plads; thi Samfundet har under normale Forhold Brug for dem begge, og Samfundet har haft

sine Udlæg for at opføde, opdrage og oplære dem begge.

Hvor stort dette Udlæg er, har man som bekendt gjort Forsøg paa at beregne. Jeg skal ikke komme nærmere ind paa disse Beregninger, der selvfølgelig frembyder store Vanskeligheder. Jeg skal kun nævne, at Ernst Engels bekendte Vurdering af en voksen Arbejders Kapitalværdi til 750 Thaler (for 30 Aar siden) senere er bleven stærkt kritiseret. Ved Benyttelse af andre Metoder er man kommen til højere Værdier. En af Engels Kritikere (Becker) gør gældende, at Udvandrerens nationaløkonomiske Værdi ikke bør beregnes paa Grundlag af Produktionsomkostningerne, men ved en Maaling af Forskellen mellem den paagældendes fremtidige økonomiske Ydelser og hans fremtidige Forbrug. En tredje Metode (repræsenteret af Jannasch) gaar ud fra Udvandrerens Aarsindtægt, som kapitaliseres og fradrages den samlede Nationalformue. Helt hen i det blaa kan Engels Vurderinger dog ikke have været; Resultaterne bekræftes i det væsentlige af lignende Beregninger af Englænderne Chadwick og Farr, medens ganske vist Franskmanden Rochard er kommen til noget lavere Tal. Til Gengæld er Kiær i Norge, paa Grundlag af et omfattende eksakt Materiale, naaet til Værdier, der falder godt i Traad med Engels: for en 15aarig Arbejder ca. 3000, for en 20aarig Mand med Middeldannelse 9 à 10000 Kr. og for en 25aarig Mand med højere Dannelse ca. 20000 Kr. Jeg skal endelig nævne, at Svenskeren Palme har ført denne Art af Beregninger noget videre, idet han under Hensyntagen til de nødvendige Leveomkostninger og til den sandsynlige Dødelighed har

bestemt en Arbejders Værdi, udtrykt ved hans Gæld til og Fordring paa Samfundet, ved forskellige Alderstrin. Anvendt paa Danmarks Udvandring vil disse forskellige Beregninger alle give til Resultat et aarligt Tab af mellem 5 og 10 Millioner Kroner (heri selvfølgelig ikke medregnet de upersonlige Værdier, som Penge o. l., Udvandrerne tage med sig).

Jeg har nævnt disse Vurderinger af Udvandrerens Kapitalværdi for en Ordens Skyld og fordi der fra mange Sider er lagt en Del Vægt paa dem. Men jeg tror iøvrigt, at enhver saadan Vurdering er omsonst; det Resultat man naar til, vil, hvad enten man bruger den ene eller den anden Metode, komme til at ligge langt fra Sandheden, langt under Beløbet af det virkelige Tab. Denne Opfattelse er ganske subjektiv, og jeg kan ikke støtte den paa noget andet end den i øvrigt lige saa subjektive Fornemmelse, at de Folk, der udvandre, i Almindelighed sét ikke er Gennemsnitsmennesker. Sandt nok, der er en hel Del Slyngler og Dagdrivere iblandt, men ikke nær saa mange som man almindeligvis forestiller sig, og Hovedparten er ganske sikkert Folk, der i Evner og Energi staar over Flertallet — hvorfor skulde de ellers udvandre og de andre blive tilbage? Men naar det er Tilfældet, bliver en talmæssig Vurdering af Tabet urimelig. Engels Ræsonnement, at Udvandrerens Værdi er lig »Produktionsomkostningerne«, forslaar ikke, og det samme maa siges om de mere rationelle Metoder, der kapitaliserer og medregner den fremtidige potentielle Arbejdsydelse, som Samfundet gaar glip af, ved at Manden udvandrer, thi her maa der regnes med Normalværdier,

der ikke tør bringes i Anvendelse overfor Mennesker, der kan og vil mere end de fleste.

Ved Siden af det direkte økonomiske Krafttab volder Udvandringen særlige sociale Ulæmper, fordi det — som før nævnt — overvejende er Mænd, der drage bort. Der kan næppe være Tvivl om, at Kvindernes stigende Overtal gør det vanskeligere for disse at klare Kampen for Tilværelsen. Chancen for Giftermaal bliver mindre, og et forholdsvis stigende Antal Kvinder henvises til at søge Brødet ved erhvervsmæssigt Arbejde. Man vil maaske sige, at heri er der ingen Ulykke, tværtimod. Og helt urigtig er vel heller ikke den Opfattelse, at hver bortdragende Mand giver Plads for en erhvervssøgende Kvinde. Men det maa dog ikke overses, at om end Kvinderne nutildags bedre end før forstaa at passe sig ind i Erhvervs-Arbejdet, er der langt igen, før Partiet kan siges at være nogenlunde lige. I det hele og store er Kvindearbejde og Mandsarbejde to forskellige Sphærer, og Kvinderne føle i langt højere Grad end Mændene Ulæmperne ved at være mange om Budet.

At dette Forhold maa forværres i samme Grad som Kvindernes Overtal forøges ved Mændenes Udvandring, har hidtil været lidet paaagtet; saa vidt vides er det kun i England, at man i Praksis har søgt at hidføre et talmæssigt Ligevægtsforhold mellem Kønnene. I Overensstemmelse med den i England gængse Opfattelse af hele Udvandringsspørgsmaalet er de herhen hørende Bestræbelser, f. Eks. den af »British Womens Emigration Association» udfoldede Virksomhed gaaet ud paa at befordre Udvandringen af Kvinder, ikke at hæmme Udvandringen af Mænd. I Litteraturen

er Spørgsmaalet i nyeste Tid bl. a. behandlet af Dr. Rauber, Professor ved Universitetet i Dorpat. Denne Mand, der med Iver har kastet sig over det videnskabelige Studium af Nutidens og Fortidens Kvinde-spørgsmaal, har bl. a. godtgjort, at de gamle Amazone-Myter rettelig er at opfatte som en Art Statsromaner, hvori Oldtidens Sociologer eller Socialpolitikere gav de overtallige Kvinder Anvisning paa at udvandre skarevis og grundlægge særlige Kvindesamfund. Dr. Rauber optager nu i Alvor Ideen; han tænker sig, at den fortsatte Udvandring af Mænd vil tvinge Kvinderne til at danne moderne Amazone-Samfund, ikke just krigeriske Horder som dem, der berettes om i Myterne, men fredelige Landbrugs-Kolonier, beliggende fjærnt fra det utaknemmelige Moderland, hvis Beskyttelse han iøvrigt paakalder overfor Kvinde-Kolonierne. Som man ser, ret dristige Fantasier, der her nærmest er berørt for Kuriositetens Skyld.

Ogsaa den Forstyrrelse i Aldersfordelingen, der fremkaldes ved, at det overvejende er de unge, voksne Mennesker der udvandre, maa fra en vis Side set henregnes til Udvandringens Skyggesider. Den hele Befolkningsbevægelse i det 19de Aarhundrede er gaaet i Retning af at svække de arbejdsdygtige Aldersklasser i Forhold til Helheden. Den Nedgang i Dødeligheden, der er en Følge af forbedret Hygiejne, virksommere Bekæmpelse af Epidemier, sundere Levevis, højnet Kultur paa Livets mangfoldige Omraader, den er først og fremmest kommen Barnealderen og Oldingealderen til Gode, i forholdsvis mindre Grad de mellemliggende Aldersklasser. Imellem 20 og 70 Aar var for hundrede Aar siden 563 af hver 1000 Mænd, nu kun 512. Men

hele den Økonomi med Menneskeliv, der har bevirket denne Forskydning, er, selv om den selvfølgelig maa fylde os med Tilfredshed, fra et materielt Synspunkt set ikke god Økonomi. Jo flere Børn og gamle et Samfund har at sørge for, des mere og des bedre maa der arbejdes af de Aldersklasser, der kan arbejde. Og har den arbejdsdygtige Part af Samfundet en større Forsørgelsesbyrde nu end for hundrede Aar siden, kan vi forudsige, at denne Byrde yderligere vil vokse i kommende Tider, ikke mindst fordi de socialpolitiske Bestræbelser vil virke i samme Retning. Vi søger gennem Lov og Sædvane at begrænse Børnearbejdet, og vi søger gennem humane Foranstaltninger som Alderdomsunderstøttelse o. l. at gøre de sidste Aar af Menneskelivet mindre opslidende. Samtidig med at Styrken paa Fløjene vokser, indsnævres altsaa Grænserne for den egentlige Arbejdsalder. Dette er alt sammen saare godt; og lykkeligvis er Rigdommen stegen i endnu højere Grad end Forsørgelsesbyrden. Men ved en økonomisk Betragtning af Udvandringens Virkninger er det dog værd at mærke sig, at den Tendens hen imod en Forøgelse af Forsørgelsesbyrden, der allerede er til Stede i Forvejen, yderligere øges ved at det overvejende er de arbejdsdygtige der drager bort.

Naar man saaledes igennem en Betragtning af de direkte Virkninger af Udvandringen, for saa vidt de giver sig til Kende i Befolkningens Tal og Sammensætning, kommer til et lidet trøstefuldt Resultat, maa det erindres, at Sagen ogsaa har andre Sider, hvorfra den maa bedømmes.

I aandelig Henseende er det selvfølgelig af største

Betydning, at Nationerne blandes ved Vandring mellem Landene. Det Folk, der murer sig inde, maa nødvendigvis gaa glip af en Part af det almindelige Kulturfremskridt. Ligesom det er en Fordel for os Danske, at der her i Landet lever over 80000 Mennesker, der er født i Udlandet, maa det, kulturelt set, være en Fordel, der ikke let kan vurderes for højt, at der uden for vort Lands Grænser findes Danske i Hundretusindvis: alene i Nordamerika 155000, i Tyskland 21000 (foruden de 132000 dansktalende tyske Statsborgere i Slesvig og Holsten), i Australien og Ny Zealand 8000, i Sverige 5000, i England 4000, i Norge 4000, i Argentina 1500 o. s. v. En stor Del af disse Udvandrede vedligeholder jo en stadig Forbindelse med Hjemmet, og det personlige Samkvem med Hjemlandet er aabenbart langt stærkere nu end før. Foruden de henimod 7000 egentlige Udvandrere fra Danmark til oversøiske Lande, befordredes i 1902 efter Udvandringskontrakt ikke mindre end 2600 Personer, der efter Opgivelserne om sidste Opholdssted maa antages for største Delen at have været danske Amerikanere med deres i Amerika fødte Børn, som have været i midlertidigt Besøg i Danmark. Alt dette betyder en stadig, aandeligt befrugtende Tankeudveksling med Beboerne af andre Himmelstrøg, en gensidig Paavirkning og Belæring, der utvivlsomt er til Gavn for alle Parter.

I det hele taget maa man, hvis man vil naa til en rigtig Vurdering af Udvandringens Betydning, ikke se Sagen for snævert. Jeg tror, at de foregaaende Betragtninger i det hele er rigtige, men de er i høj Grad ensidige. Synspunktet har været ikke blot et nationaløkonomisk, men tillige et ensidig nationalt. Dette

Synspunkt er fuldstændig berettiget, men det er ikke det eneste berettigede. Vi har spurgt om Udvandringens Virkninger, og har søgt Svaret i en Undersøgelse af Forholdene i det Land, hvorfra Udvandringen sker. Men vil vi have fuld Besked, maa vi tillige søge Svaret paa den anden Side af Verdenshavet. Havde den evropæiske Udvandring ikke været, vilde der formentlig nu have levet 9 Millioner Mennesker paa de Forenede Staters Territorium, men Folkemængden er nu 9 Gange saa stor, 81 Millioner. Og de Forenede Stater er jo endda langt fra det eneste nye Land, der befolkningsmæssigt og kulturelt er bygget op ved Udvandring fra Evropa; for ikke at tale om tidligere Aarhundreders Kolonisering af Sydamerika o. s. v. behøver jeg kun at minde om Nutidens Udvandring til Argentina og Australien. Vi er tilbøjelige til at betragte Nordamerika som Rejsemaalet for det langt overvejende Antal Udvandrere, fordi Skandinaverne næsten udelukkende søger derhen. Men de fleste andre evropæiske Nationer spreder deres Udvandring mere end vi Nordboere; det gælder baade Tyskerne og Østrigerne, endnu mere Englænderne, hvoraf kun de 3 Femtedele gaar til de Forenede Stater, for ikke at tale om de sydevropæiske Folk: Italienerne f. Eks. sender Hovedmassen af deres Udvandrere til Argentina og andre sydamerikanske Lande (tidligere navnlig til Brasilien). Hvor mange Evropæere der i de sidste Par Aar efter Krigens Afslutning er gaaet til Sydafrika, har jeg ikke kunnet faa oplyst, men det synes at være et meget betydeligt Antal, og navnlig skal den nye, af politiske Aarsager fremkaldte finske Udvandringsbevægelse i ikke ringe Omfang have sat sig Sydafrika som Maal.

Hvorom alting er, Hovedresultatet af Udvandringen er i Tidernes Løb, at der er opstaaet en Række nye Lande, delvis eller for største Delen befolkede med Mennesker af evropæisk Herkomst og saaledes inddragne i Ringen af den evropæiske Civilisation. Disse nye Lande betragter vi oftest, og navnlig i nyeste Tid, som Europas Konkurrenter paa det økonomiske Omraade. Men hvor sandt det end er, at Evropa f. Eks. ved at kolonisere Amerika har paaført sig selv en enorm Konkurrence, først paa Landbrugsproduktionens og nu paa Industriens Omraade, maa vi jo dog erkende, at vi slet ikke vilde kunne undvære denne Konkurrent. Det er vanskeligt at forestille sig, hvordan Europas Økonomi vilde se ud, hvis »de nye Lande« ikke eksisterede; men saa meget tør nok siges, at vi vilde ikke være rigere, vi vilde være fattigere.

Ikke saa meget her hjemme, men des mere ude omkring i de store evropæiske Lande, navnlig i England og Tyskland, er »den amerikanske Fare« blevet et Slagord, der sikkert fra et Forretningssynspunkt har sin fulde Berettigelse. Men denne »Fare«, der, naar alt kommer til alt, er skabt ved Udvandringen, maa i Virkeligheden erkendes at være en Lykke, naar man ser tilstrækkelig stort paa Sagen.

Til Foredraget knyttede sig en Diskussion, hvoraf vi fremhæve følgende Udtalelser:

Professor N. C. Frederiksen ansaa Udvandringen for et af de største Goder, den moderne Udvikling havde bragt Menneskeheden, og naar der klagedes over den stærke Udvandring fra Norge og Sverige, var dette kun et Vidnesbyrd om, hvor langt man i de nævnte Lande endnu stod tilbage med Hensyn til den rette

Forstaaelse af, hvad der tjente Menneskene bedst. Erfaringen viste jo, at Udvandrerne som Regel kom godt frem i de nye Lande, langt bedre end hjemme — og det var dog først og fremmest herpaa det kom an. Det var derfor snæversynet og galt at vilie fraraade eller endog hindre Folk i at følge deres Lyst og Trang til at udvandre. Ganske særlig for Nordboerne var det en Lykke, at saa mange Mennesker drog til Amerika, hvor baade det beslægtede Sprog og mange ydre Livsforhold gjorde det let for dem at finde sig tilrette. Ogsaa for Hjemlandet var Udvandringen et stort Gode, hvad Taleren nærmere paaviste ved Henvisning til forskellige Nationers Historie. Det vigtigste var Aanden i Nationen — at alle stræbe fremad; og denne Tænkemaade fremmedes ved Udvandringen. Naturligvis var der ogsaa visse Ulæmper forbundne med en stærk Udvandring, saaledes — som af Indlederen nævnt — Kvindernes stigende Overtal; bedst om Kvinderne fulgte med Strømmen. Talerens Grundopfattelse var den, at hvad der var til Held for de enkelte Mennesker, det var ogsaa bedst for Samfundet som Helhed, og det maatte ikke paa nogen Maade hindres.

Generaltolddirektør Rubin: Udvandringen havde utvivlsomt bragt megen Lykke, deri havde Professor Frederiksen Ret; og man kunde — som af Indlederen udtalt — ikke godt tænke sig Verden uden de nye Lande, der skyldte Udvandringen fra Evropa deres Tilblivelse og hele betydningsfulde Stilling i Verdensøkonomien. Men alt dette udelukkede ikke, at det kunde være frugtbringende at undersøge, hvordan Udvandringen virkede punktuelt; og selv om en saadan Undersøgelse, f. Eks. med Hensyn til Udvandringens Virkninger ligeoverfor Befolkningsforholdene i Hjemlandet, gav et mindre gunstigt Resultat, kunde man meget godt fastholde det optimistiske Syn paa Sagen i dens Helhed. — Hvad særlig Udvandringen fra Danmark angik, fandt Taleren iøvrigt, at de af Indlederen anførte Tal rent numerisk ikke havde nogen særdeles stor Betydning. Der var naturligvis Lande (f. Eks. Italien) hvor Udvandringen var saa betydelig, at den maatte fremkalde virkelige Forstyrrelser i Befolkningsforholdene; men naar der fra Danmark udvandrede ca. 6000 Mennesker om Aaret, betød dette kun et Tab af $2\frac{1}{2}$ pro mille af Befolkningen, hvad der

svarede til Forskellen mellem Dødeligheden fra forholdsvis kort Tid siden og nu. (Alene indenfor Tiaaret 1893—1902 var Forskellen mellem Minimums- og Maksimumsaaret i Antallet af døde 6205). Paa samme Maade med Hensyn til den Forskydning, Udvandringen bevirkede i det talmæssige Forhold mellem Kønnene. Som bekendt fødtes der flere Drengene end Piger; naar nu Fødselshyppigheden aftog, saaledes som i vor Tid, og samtidig Dødeligheden aftog stærkere for Kvinder end for Mænd (hvad der som bekendt ligeledes er Tilfældet), vilde Kvindernes Overtal skærpes — et Forhold man ikke let fandt paa at reflektere over, og dog kunde den relative Forøgelse af Kvindernes Tal ad disse Veje meget let blive lige saa stor som den relative Forøgelse, der skyldtes Udvandringsbevægelsen.

Konferensraad Falbe Hansen tillagde i det hele taget ikke Udvandringen fra Danmark stor Betydning. Rent talmæssigt var den jo endog langt mindre nu end for 10 eller 20 Aar siden. Men der var visse Sider ved Udvandringen, som efter Talerens Mening ikke var blevet tilstrækkeligt fremhævet, saaledes navnlig dens sociale Virkninger. Det var jo især Smaa-kaarsfolk der udvandrede, og Udvandringen havde i det hele den Tendens at hæve de smaa og trykke de store. Udvandring i større Omfang trykkede Jordrenten, derfor klagede de, der have Kapital i Jorden. Iøvrigt var Taleren enig med Professor Frederiksen i, at Udvandringen betegnede et uhyre socialt Fremskridt. Et Land som Frankrig, hvor der fødtes faa Børn, og hvorfra ingen udvandrede, vilde i Tidens Løb komme til at staa mere og mere tilbage; den ringe Befolkningstilvækst svækkede Folkets Energi og Handlekraft. Modsætningen hertil var England, hvor der fødtes mange Børn, og hvorfra man udvandrede Skarevis. Fremtiden tilhørte de Folk, der — som Englænderne — gjorde sig Jorden underdanig.

Indlederen erklærede sig enig med dem, der som Professor Frederiksen betegnede Udvandringen som en Bevægelse, der i det hele og store havde bragt Menneskeheden Lykke, en Opfattelse Taleren ogsaa havde givet Udtryk i Slutningen af sit Indledningsforedrag. Naar dette iøvrigt fortrinsvis havde fremhævet en Række Ulæmper ved Udvandringen, laa det i, at Taleren overfor det store og omfattende Æmne

havde været nødt til at begrænse sig, og han havde da valgt at give en Analyse af Udvandringens umiddelbare sociale og økonomiske Virkninger for det Land og det Folk, hvorfra der udvandrede. At tage særlig denne Side af Sagen frem til Behandling var saa meget mere betimeligt, som man ofte herhjemme hørte den Anskuelse blive gjort gældende, at Udvandringen var et gavnligt Middel mod Arbejdsløshed — en Opfattelse, hvis Uholdbarhed Taleren havde paavist udførligt i det indledende Foredrag.
